

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті розглянуті принципи, зміст та умови використання особистісно орієнтованої освіти при підготовці майбутніх вчителів. Значна увага зосереджується на перевагах особистісно орієнтованої професійної освіти майбутніх педагогів в разі її використання в процесі практичної діяльності викладачів ВНЗ. Висвітлюються сучасні особистісно орієнтовані педагогічні технології, до яких належать: цілепокладання, проектування змісту навчального матеріалу, розробка засобів діагностики, використання розвиваючих психотехнік, організація навчально-просторового середовища, моніторинг професійного розвитку та інші.

Ключові слова: особистість, Я-концепція, особистісно орієнтоване навчання, виховання, професійна освіта, психологічні та педагогічні технології.

Актуальність дослідження. Формування національної парадигми освіти потребує від педагогічних кадрів фахової компетентності та високого професіоналізму. Специфіка професійної підготовки майбутніх учителів технологій полягає у необхідності оволодіння різними галузевими знаннями, що призводить до фрагментарного освоєння більшості навчальних дисциплін. Бурхливий розвиток інформатики приводить до скорочення годин виділених на освоєння традиційних професійно-предметних дисциплін. Тому актуальними постають проблеми пошуку нових підходів до підготовки майбутніх вчителів технологій, які повинні бути орієнтовані на інтеграцію фундаментальних дисциплін, використання особистісно орієнтованих технологій в процесі навчання, виховання і розвитку. Про це свідчать праці М. Білого, А. Єрьомкіна, В. Бикова, С. Гончаренка, Р. Гуревича, В. Ільченка, І. Козловської, В. Максимової, О. Новікова, В. Сидоренка, В. Стешенка, Д. Тхоржевського, Д. Чернілевського та інших.

Аналіз впроваджених у ці роки в педагогічну практику концепцій показує безперервно зростаючу увагу дидактики до особистості студента. Інваріантом і своєрідною домінантою досліджень психолого-педагогічних характеристик навчання в даний період стає постать учня ЗНЗ та студента Вишу. До цього циклу досліджень слід долучити роботи вчених-педагогів М. Данилова, В. Ільїна, П. Підкасистого, М. Скаткіна, Г. Щукіної та ін., присвячені визначенню факторів та умов розвитку пізнавальної самостійності, активізації навчальної й пізнавальної діяльності школярів та студентів.

Істотний внесок у становлення особистісного компоненту в навчанні внесли і педагоги-новатори. У центрі їх дослідно-пошукової роботи стояла певна цілісність особистості, незважаючи на те, що головною складовою в їхніх системах була інструментальна сторона діяльності.

Особистісний компонент переконливо представлений в гуманній педагогіці Ш. Амонашвілі. Цільова установка його системи – це організація умов зі створення самого себе. Тому видається обґрунтованим з логіко-історичних позицій допустити необхідність і закономірність становлення особистісно орієнтованої освіти в середині 90-х років ХХ століття.

Освіта, як відомо, включає два взаємопов'язані процеси: навчання та виховання. Термін "особистісно орієнтована освіта" зайняв чільне місце в роботах Н. Алексєєва, І. Зимової, І. Зязюна, В. Серікова, В. Сидоренка, В. Стешенка, О. Коберника, Д. Тхоржевського, І. Якиманської. Поняття ж "особистісно орієнтоване виховання" в наукових публікаціях зустрічається не часто. Чи означає це, що виховання завжди особистісно орієнтоване. Напевне ні. Очевидно, слід допустити можливість і необхідність особистісно орієнтованого виховання, і саме тому це питання потребує спеціального розгляду. Відзначимо, що особистісно орієнтоване виховання теоретиками і практиками розглядається як становлення духовності особистості, що дозволяє їй реалізувати свою природну, біологічну і соціальну сутність. Метою виховання є створення умов для задоволення особистістю потреби бути духовно багатою, морально стійкою й психологічно здоровою.

Особистісно орієнтоване навчання ґрунтується на методологічному визнанні в якості системоутворюючого фактора особистості студента: його потреби, мотиви, цілі, здібності та інші індивідуально-психологічні особливості. Це утворення припускає, що в процесі навчання у Вишій максимумно враховуються статевої, індивідуально-психологічні та соціальні особливості студентів. Основний вплив здійснюється через зміст освіти, варіативність освітніх програм, технологій навчання, організацію навчально-просторового середовища. Принципово змінюється взаємодія між студентами і педагогами. Вони стають суб'єктами процесу навчання.

Використовуючи особистісно орієнтований підхід до навчання ми створюємо умови для організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що передбачає свободу вибору способу отримання освіти, змісту і методів навчання, а в окремих випадках і педагога; забезпечення безпеки особистісного прояву, створення умов для його особистісної самоактуалізації та особистісного зростання; демонстрації активності студента, його готовності до навчання, до вирішення проблемних завдань за рахунок рівнопартнерських, довірчих суб'єкт-суб'єктних відносин з педагогом; забезпечення єдності зовнішніх і внутрішніх мотивів студента, коли зовнішнім виступає мотив досягнення, а внутрішнім – пізнавальний мотив; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань і завдань у співпраці з іншими учнями; забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації особистості; зміни позиції педагога як викладача-інформатора, транслятора знань, контролера освітнього рівня учня на позицію фасилітатора [1, с. 114-115].

Мета статті. Розглянути сутність особистісно орієнтованої освіти. Розкрити її домінуючі особливості, шляхи реалізації в навчальному процесі сучасних ЗНЗ та вищій школі.

Виклад матеріалу. В даний час у вітчизняній педагогічній психології та педагогіці використовуються поняття "особистісно орієнтована освіта", "особистісно орієнтоване навчання", "суб'єктно орієнтоване навчання".

Загальні тенденції розвитку освіти проявляються і в професійній освіті, яка має бути зорієнтована на становлення соціально і професійно активної особистості, що володіє високою компетентністю, соціально і професійно важливими якостями.

Для того щоб професійна освіта стала "конвертованою", забезпечуючи соціально-професійну мобільність, потрібно змістити акценти з професійної компетентності на професіоналізм, який крім широкого кола професійних знань і умінь має на увазі також професійно важливі якості.

Крім технологічної підготовки фахівця, істотним компонентом професійної освіти стає формування таких якостей особистості, як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи, вміння постійно вчитися, комунікабельність, здатність до співпраці, соціальна і професійна відповідальність і т.д. [4].

Реалізація такої професійної освіти можлива при широкому впровадженні в практику діяльності педагогічних Вишів особистісно орієнтованої освіти.

Особистісно орієнтоване навчання найбільшою мірою задовольняє гуманістичні цілі професійного становлення особистості. Акцент на професійному розвитку особистості зумовлює випереджаючий характер професійної освіти. Саме професійно обумовлені якості особистості стануть основоположним фактором "освіти на все життя". Становлення особистісно орієнтованої освіти дозволить також забезпечити професійну самореалізацію людини і підтримку його особистісного і професійного зростання.

Центральною ланкою особистісно орієнтованої професійної освіти, і педагогічної зокрема, є професійний розвиток – розвиток особистості в процесі професійного навчання, освоєння професії і виконання професійної діяльності. На початкових етапах професійної освіти джерелом професійного розвитку є рівень особистісного розвитку. На наступних стадіях професійного становлення співвідношення особистісного та професійного розвитку набуває динамічну нерівноважну цілісність. На стадії професіоналізації професійний розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначати його [5].

Якщо ґрунтуватися на цих положеннях про інтегральні характеристики особистості, то метою особистісно орієнтованої професійної освіти має бути розвиток спрямованості, компетентності, професійно важливих якостей і психологічних властивостей. Важливе значення в реалізації особистісно орієнтованої професійної освіти належить соціально-професійної спрямованості, інтегральною складовою якої є професійна самосвідомість. У процесі її становлення відбувається психологічна перебудова особистості від професійного самовизначення до самореалізації в навчально-професійній діяльності.

Визначення сутності особистісно орієнтованої освіти, розглянутої вище, дозволило сформулювати основні концептуальні положення особистісно орієнтованої професійної освіти. До них відносяться наступні положення:

- особистісний та професійний розвиток, особистісно орієнтована педагогічна освіта, яка використовується, має бути спрямованою на майбутнього вчителя, розглядається як головна мета, що змінює місце суб'єкта навчання на всіх етапах професійного освітнього процесу. Це положення передбачає суб'єктивну активність студента, який сам творить вчення і самого себе, при цьому стирається грань між процесами навчання і виховання;

- ефективність організації спільної діяльності викладача та студента з високими параметрами особистісного та професійного розвитку. Оцінка цих параметрів можлива в процесі моніторингу професійного становлення особистості при переході з першого курсу на наступний;

- соціально-професійні особливості особистості педагога інтегруються в зміст і технології навчання, стають факторами професійного розвитку студентів і передбачає становлення авторських навчальних дисциплін та індивідуального стилю діяльності [4].

Запорукою повноцінної організації професійного освітнього процесу стає співпраця педагогів та студентів. Навчання надає унікальну можливість організації їх кооперативної діяльності та створює умови для повноцінного співрозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Особистісно орієнтована професійна освіта майбутніх вчителів зорієнтована на пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який спочатку є суб'єктом професійного процесу та має випереджальний характер, що забезпечується формуванням соціально-професійної компетентності та розвитком екстрафункціональних якостей майбутнього фахівця у процесі навчально-професійної, виробничої та педагогічної діяльності. Вона спрямована на індивідуальний досвід студента, його потреби в самоорганізації, самовизначенні і саморозвитку.

Вважаємо, особистісно орієнтоване навчання являє собою інтеграцію навчання, виховання та розвитку. Тому педагогічні технології повинні бути спрямовані на досягнення цих трьох складових, що забезпечують становлення особистості.

Одним із видів особистісно орієнтованих технологій є діалогічні методи навчання. До них відносяться групові дискусії, аналіз соціально-професійних ситуацій, діалогічні лекції.

Широке застосування в професійній педагогічній освіті отримали особистісно орієнтовані ігрові технології: дидактичні, ділові та рольові ігри.

У меншій мірі в професійно-освітньому процесі навчальних закладів використовуються тренінгові технології, але в практиці підвищення кваліфікації вони широко застосовуються. Дієвість цих технологій висока, тож вважаємо, що потрібні нові форми й методи їх проведення. Адаптація існуючих психотренінгів і проектування нових, з урахуванням особистісно орієнтованого підходу, зараз набувають надзвичайного розповсюдження. До особистісно орієнтованих тренінгових технологій можна віднести тренінг рефлексивності, професійно-поведінковий тренінг.

Поряд з адаптацією вже існуючих технологій до особливостей особистісно орієнтованої освіти актуальним стає проектування інтегративних особистісно орієнтованих технологій. До них відносяться діагностичні семінари-тренінги, проектування сценаріїв професійного зростання, віртуальна реструктуризація соціально-професійного життя.

На продуктивність реалізації особистісно орієнтованої освіти впливає навчально-просторове середовище, в якому здійснюється професійно-освітній процес. Проектування цього середовища також представляє вид технології. Наступною технологією є моніторинг професійного розвитку студентів.

Одним з важливих, основоположних положень особистісно орієнтованої освіти є такий підхід, коли особистість педагога, особливості його професійно-психологічної діяльності також можуть бути віднесені до різновиду особистісно орієнтованих технологій. Природно, що не всяка педагогічна діяльність відповідає суті особистісно орієнтованої освіти. У найбільшій мірі їй адекватне особистісно орієнтоване спілкування педагога та студентів [2]. Ця взаємодія створює найкращі умови: для розвитку мотивації навчання, надає професійно-освітньому процесу творчого характеру і дозволяє максимально врахувати особистісні особливості педагогів та студентів. Назвемо це особистісно орієнтоване спілкування педагогічною інтеракцією суб'єктів освіти, метою якої є:

- професійний розвиток особистості;
- формування професійних знань, умінь, навичок та підвищення професійної компетентності;
- набуття досвіду кваліфікованого виконання професійної діяльності;
- актуалізація професійно-психологічного потенціалу;
- розвиток професійно важливих якостей і ключових кваліфікацій.

Зазначимо, що професійно обумовлена структура особистості є психологічною основою конструювання особистісно орієнтованих технологій професійного розвитку фахівця [1]. Ця процедура включає наступні етапи.

1. Цілепокладання, формулювання завдань професійного розвитку особистості фахівця. В якості завдань можуть виступати:

- актуалізація професійно-психологічного потенціалу особистості;
- стимулювання і мотивування професійного зростання, кар'єри;
- підвищення соціально-професійної компетентності;
- діагностика та корекція професійно-психологічного профілю фахівця;
- розвиток професійно важливих і ключових кваліфікацій;
- формування соціально професійних та інтелектуальних умінь;
- освоєння компетентних технологій професійної поведінки;
- розвиток позитивної професійної "Я-концепції" і проектування сценаріїв професійного розвитку;
- подолання деструктивного розвитку особистості фахівця: криз, стагнації, деформацій.

2. Визначення змісту, професійно-розвиваючого навчального матеріалу і складання програми. В залежності від завдань особистісно орієнтованої освіти його змістом можуть стати соціально-психологічні, правові, економічні, управлінські, професійні та спеціальні знання та вміння. Найважливішим на цьому етапі є включення в навчальний матеріал суб'єктивного досвіду студентів, а також суб'єктивно значущих ситуацій і завдань. Для визначення суб'єктивної складової навчального матеріалу виправдані такі методичні прийоми:

- діагностика готовності студентів до нововведень, інноваційної діяльності;
- рефлексія рівня свого професійного розвитку;
- складання психобіографії свого професійного становлення;

- заповнення карти індивідуального стилю діяльності;
- визначення психологічних бар'єрів і труднощів у професійному житті;
- заповнення карти самооцінки професійних здібностей.

Результатом цього етапу стає програма підвищення професійно-психологічної компетентності, орієнтованої на суб'єктивний досвід студентів.

Серед форм і методів взаємодії педагогів зі студентом домінуючими можуть стати:

1) технології збагачення соціально-професійної спрямованості фахівців: знайомство з ситуаційними нововведеннями в соціально-професійній області діяльності; інтерпретація авторської концепції педагогів-психологів;

рефлексивно-інноваційний практикум; тренінг заохочення і похвали; формування іміджу фахівця.

2) технології підвищення соціально-професійної компетентності: діалогічні лекції з інноваційних проблем; тренінг діадичної взаємодії; групові дискусії; психолого-педагогічні консиліуми; організаційно-діяльнісні ігри; професійно-психологічні майстерні; тренінг аргументації; тренінги інтелектуальних умінь; тренінг ведення переговорів і вирішення конфліктів; тренінг ділового спілкування.

3) технології розвитку професійно важливих якостей: тренінги особистісного зростання; тренінги ключових кваліфікацій: рефлексії, корпоративності, креативності, комунікативності та ін.; тренінги самопізнання і спілкування; тренінг партнерського спілкування.

4) технології розвитку професійно значущих психофізіологічних властивостей: тренінги уваги і спостережливості; тренінг окоміру; тренінг координації рухів; тренінг зняття психологічної напруги.

Отже, професійний розвиток фахівця реалізується за допомогою комплексу особистісно орієнтованих технологій, які є компонентом особистісно орієнтованої освіти. Широке їх використання повинно забезпечити новий якісний рівень підготовки майбутніх вчителів технологій до професійної діяльності як у сфері освіти, так і суспільного виробництва в цілому.

Використані джерела

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. Ростов-на-Дону: Феликс, 1997. – 497 с.
2. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. М.: 1979. – 46 с.
3. Линенко А.Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А.Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 125-132.
4. Линенко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / А.Ф. Линенко. – О. : ОКФА, 1995. – 80 с.
5. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / [Пехота О.М., Будак В.Д., Старева А.М. та ін.]; за ред. Зязюна І.А., Пехоти О.М. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.

Drozdenco N., Drozdenco V.

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF USING THE INDIVIDUAL-ORIENTED EDUCATION IN FUTURE TEACHERS' TRAINING

This article deals with principles, content and conditions of using the individual-oriented education in future Technologies teachers' training. The great attention is paid to the advantages of individual-oriented professional education of future teachers in the case of its using in the process of lectures practical activity. Modern individual-oriented pedagogical technologies are described, among them there are goal-setting, learning material content's projecting creating of diagnosis means, developing psychotechnique's using, learning environment's organization, professional development's monitoring etc.

The conclusion is made that individual-oriented education of future Technologies teachers can provide the necessary technological training and form such qualities of an individual as independence, ability for self-perfection, communicability, professional and social responsibility, creative attitude to work.

Key words: *individual, I-conception, individual-oriented training, education, professional education, psychological and pedagogical technology.*

Стаття надійшла до редакції 25.01.2015